

LUKŠIŲ ŠNEKTOS ŽEMUTINIŲ NETRUMPŪJŲ BALSŲ YPATUMAI

Rima BACEVIČIŪTĖ

1. Lukšių šnektą pagal dabartinę tarmių klasifikaciją priklauso vakarų aukštaičių kauniškių šiaurinei daliai (Zinkevičius, 1994, 26). Kartais lingvistikos darbuose visa šiaurinė dalis dar pavadinama zanavykais, o pietinė – kapsais. Pagrindinės ypatybės, kurios skiria šiaurinę kauniškių dalį nuo pietinės, būdingos ir Lukšių šnektai – tvirtagalė priegaidė čia tęsiama per abu dvibalsio ar dvigarsio dėmenis, pvz.: *sakāi, darēi, nukritūi* ir t.t., o balsio [e] kokybė labai priklauso nuo pozicijos, pvz.: *sānas : sēnis, gāras : gēras, nāša : nēše* ir t.t. Tačiau tikrais zanavykais vadinti lukšiečių jau negalima, nes jie sistemingai trumpina atvirųjų nekirčiuotų galūnių balsius [o, ɛ], pvz.: *sāky, dāri, vāiky, sāulj* ir t.t. Taigi pagal senąjį K. Jaunius–A. Salio tarmių skirstymą tai jau būtų vakarų aukštaičiai veliuniškiai. Šnektos centras – Lukšių miestelis (Šakių raj.), įsikūręs 8 km į rytus nuo Šakių ir 52 km į vakarus nuo Kauno.

Kalbant apie šiaurinę kauniškių dalį, paprastai nurodomas toks ilgųjų balsinių fonemų inventoričius:

<i>li</i>	<i>u</i>
<i>ie</i>	<i>uo</i>
<i>ɛ</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>a /</i>

Tačiau, kaip žinome, ilgieji balsiai [a, e] yra dvejopos kilmės: denazalizuoti **-aĩ-*, **-eĩ-* ir kirčiuotoje pozicijoje pailgėję **-ā-*, **-ē-*. Lingvistinėje literatūroje dažniausiai randame įprastą nuomonę, kad balsiai [a, e] < **-aĩ-*, **-eĩ-* ir [a; e] < **-ā-*, **-ē-* niekuo nesiskiria. Taip teigiama tiek apie bendrinės kalbos sistemą, kur „kirčiuotuose skiemenyse istorinio ir padėtinio ilgumo balsiai [a], [e] tariami vienodai“ (Pakerys, 1995, 33; dar pgl.: Vaitkevičiūtė, 1960, 207, 217; Vaitkevičiūtė, 1961, 31, 37; LKG 1, § 17, § 23; Mikalauskaitė, 1976, 17); tiek ir apie jai artimą pietinių vakarų aukštaičių tarmę, kurioje „monoftongai a, e < q, ɛ savo ilgumu nesiskiria nuo kirčiuotų pailgėjusių ā, ē“ (Zinkevičius, 1966, 80). Tačiau daugelyje tarmių, neišskiriant nė pietinių vakarų aukštaičių, jau gana seniai pastebėta prigimtinio (istorinio) ir padėtinio ilgumo balsių opozicija.

Apie dvejopą žemutinių balsių kiekybę jau prieš šimtmetį yra kalbėjęs A. Baranuskas (Baranovskij, 1898, 15) ir ypač K. Jaunius, kuris yra aiškiai teigęs, jog dėl kir-

čio pailgėję balsiai „Kauno apskrityje yra vidutinio ilgumo (t.y. truputį ilgesni už trumpuosius, bet nėra lygūs su ilgaisiais)“ (Jaunius, 1970, 83). Pastabų, ginančių ilgųjų ir pusilgių balsių opozicijos egzistavimą kauniškių tarmėje, randame ir vėlesniuose darbuose (Girdenis, 1971, 205; Zinkevičius, 1980, 98; Pakerys, 1986, 33), o kai kuriuose iš jų užsimenama ir apie kokybės skirtumus: prigimtinio ilgumo balsiai galį būti atviresni ir gal net truputį nazalizuoti (Girdenis, 1995, 172; dar plg.: 1971, 205; 1981, 128). Šio tipo balsiai tirti ir eksperimentiškai. B. Simanavičienės (1993, 46–53) veliuoniečių šnekos tyrimo išvados dėl $[a, e] < *ā, *ē$ priegaidės priklausymo nuo skardaus ar duslaus konteksto¹ leidžia mąstyti ir apie pozicinių bei prigimtinių balsių kiekybinius skirtumus. Kiekybinės opozicijos egzistavimas Igliaukos šnektoje įrodytas instrumentiniu ir audiciniu² A. Kazlauskienės (1996, 128–130) tyrimu.

2. Šiame darbe aptariami Lukšių šnekos žemutinių netrumpųjų balsių eksperimentinio tyrimo rezultatai. Tyrimui pasirinktos žodžių poros *grąžtas – krąštas, šyla – kála, patrėšes – patrėšes, patrėšus – patrėšus*, ir su jomis sudaryti trumpi sakiniai, gerai iliustruojantys tiriamųjų porų reikšmes. Tiriamieji žodžiai dažniausiai būdavo priešpaskutinėje pozicijoje: *aštrųž grāštas bú davų || vįsas krāštas(s) sūdegi || ūlgai šāla šī māet || senē jāu kála ta stūba || biski patrēšes tas, mēdis || smāķei patrēšes ta pīeva || būvų gērāī patrēšus ta z brāškās || ta o belīs patrēšus jāu būvų ||* Sakiniai buvo sumaišyti atsitiktine tvarka, tarp jų dar įterpiant tiriamajam dalykui nereikšmingų sakinių. Į magnetofono juostelę medžiaga įrašyta iš diktoriaus A., g. 1935 m., o teksto autorės – suleista tiesiai į kompiuterio atmintį. Abu diktoriai – tiriamosios šnekos atstovai. Darant įrašus, informantas, pasiklausęs raiškiai pasakyto sakinio (taip pat tyrimui nereikšmingų), laisvai, kuo neutralėse intonacija jį pakartodavo. Tai leido išvengti skaitant atsirandančios nenatūralios kalbėjimo intonacijos³. Sakiniai buvo pakartoti po penkis kartus.

Vėliau įrašai iš magnetofono juostelės taip pat buvo perkelti į kompiuterio atmintį ir apdoroti specialia P. Kasparaičio kalbos garsų analizės programa „Kalbam44“. Programa ekrane pateikia įleisto signalo oscilogramą, pagal kurią signalą galima suskaidyti į atskirus garsus; pažymėtos garso atkarpos ilgumą automatiškai matuoja pati programa. Ta pati programa įgalina atlikti ir spektrinę garsų analizę: ekrane matoma dinaminė signalo spektrograma, formančių trajektorijų kitimas bei segmento spektrinis pjūvis.

3. Duomenys įvertinti statistiškai. Atlikus ilgumo matavimus, buvo skaičiuojamas aritmetinis vidurkis \bar{x} , standartinis nuokrypis s , rodantis, kaip tiriamojo požymio reikšmės nutolusios nuo vidurkio, bei 95% pasikliaujamasis intervalas. Be to, rezultatai

¹ Šio tyrimo duomenimis, tikrą tvirtagalę priegaidę pozicinio ilgumo balsiai turi tik greta skardžiųjų priebalsių. Dusljojo priebalsio postpozicijoje ar prepozicijoje priegaidė panašesnė į tvirtapradę.

² Ypač svarbu tai, kad šis skirtumą suvokia patys tarmės atstovai. Vadinasi, žodžiai turi skirtis tam tikrais fonologiškai reikšmingais požymiais.

³ Plg. I. Mažiulienės (1996: 46–47) darbo metodiką.

tų reikšmingumas dar tikrintas Studento kriterijumi. Šie skaičiavimai atlikti kompiuteriu pagal A. Girdenio programą.

3.1. Rezultatus pateikiame 1 ir 2 lentelėje.

1 lentelė. Balsių trukmė atskiruose žodžiuose

Pavyzdžiai	n	\bar{x} (ms)	s (ms)	95% pasikl. int.	$t \not\geq t_\alpha$
gražtas	10	203	29	182 ÷ 224	5,42 > 3,92
kraštas	10	151	8	145 ÷ 157	
šąla	10	209	13	199 ÷ 218	6,40 > 3,92
kala	10	173	12	165 ÷ 182	
patręšęs	10	203	23	185 ÷ 219	6,37 > 3,92
patrešęs	10	152	9	145 ÷ 159	
patręšus	10	223	17	210 ÷ 235	9,56 > 3,92
patrešus	10	161	11	153 ÷ 169	

2 lentelė. Apibendrinta balsių trukmė

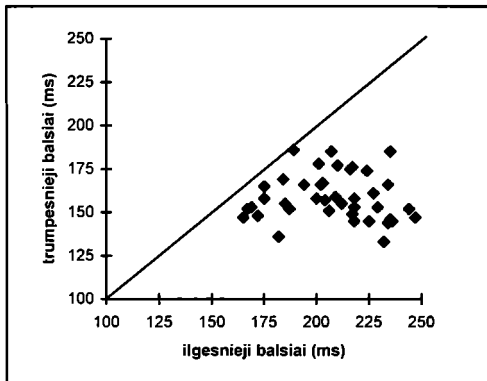
Pavyzdžiai	n	\bar{x} (ms)	s (ms)	95% pasikl. int.	$t \geq t_\alpha$
$[a'] < *a\bar{n}$	20	206	22	195 ÷ 216	7,29 > 3,57
$[a'] < *a\hat{a}$	20	162	15	155 ÷ 169	
$[e'] < *e\bar{n}$	20	213	22	202 ÷ 223	10,18 > 3,57
$[e'] < *e\hat{a}$	20	156	11	150 ÷ 160	
ilgesnieji	40	209	9	194 ÷ 224	7,18 > 5,96
trumpesnieji	40	159	10	143 ÷ 176	

Matome, kad tarp istorinio ir padėtinio ilgumo balsių yra aiškiai reikšmingas trukmės skirtumas: pasikliaujamieji intervalai niekur nesusikerta, nedengia vienas kito. Studento kriterijaus reikšmės taip pat rodo, kad šis skirtumas reikšmingas, nes visais atvejais jos didesnės už kritinę 99,9% tikimybės reikšmę.

Dar aiškiau kiekybinį skirtumą matome apibendrinę rezultatus (žr. 2 lentelę.): pasikliaujamieji intervalai vėl niekur nesusikerta, o Studento kriterijaus reikšmės daug (užpakalinių balsių du kartus, o priešakinių – beveik tris kartus!) didesnės už kritinę reikšmę. Bendras trumpesniųjų ir ilgesniųjų balsių vidutinės trukmės santykis – 1 : 1,3.

3.2. Prigintinio ir pozicinio ilgumo balsių kiekybinį skirtumą vaizdžiai rodo ir taškinė diagrama. Pirmojo koordinatinių sistemos ketvirčio ordinačių ašyje atidėję po-

zicinio ilgumo balsių trukmės matmenis (ms), o abscisų ašyje – atitinkamoje poroje buvusių prigimtinio ilgumo balsių⁴, gausime grafinį vaizdą, puikiai iliustruojantį šių balsių kiekybės skirtumus (žr. 1 pav.).

1 p a v . Balsių trukmės taškinė diagrama

Visi taškai išsidėstę vienoje įstrižainės pusėje, o kai kurie net labai nutolę nuo jos – taigi abu variantai ryškiai skiriasi. Nesant skirtumo taškai tolygiai „išsibarsto“ aplink įstrižainę arba krinta ant jos.

4. Bandyta paanalizuoti ir šių balsių kokybinius parametrus. Programa „Kalbam44“ išanalizuoti garsų segmentų spektriniai pjūviai, paskui formančių vidurkiai įvertinti specialia A. Girdenio sukurta formančių vertinimo programa, kuri pagal tam tikras formules (žr. Piotrovskij, 1960, 29) apskaičiuoja kompaktiškumo ($C \cdot 10^3$), bemoliškumo ($b \cdot 10^3$) ir tonalumo (T) indeksus (didesnis T rodo aukštesnį balsio tembrą, mažesnis ir ypač neigiamas – žemesnį).

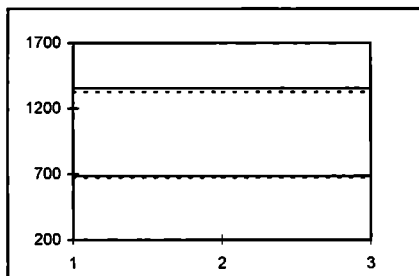
4.1. Kadangi balsingųjų garsų diferencines ypatybes lemia pirmosios dvi formantės, o kitos dažnai perteikia tik kalbėtojo individualias ypatybes ar ekspresyvinį turinį, todėl analizuojant garsų akustines savybes pirmosiomis daugiausia ir remiamasi. Atskirai buvo tirti vyriško ir moteriško balso spektrai, nes vyrų ir moterų balsų akustinės charakteristikos gerokai skiriasi, nors tam tikri santykiai išlieka gana pastovūs. Šio tyrimo vyriško ir moteriško balsų spektrinės analizės rezultatai irgi analogiški, tik moters balso formantės žymiai aukštesnės. Todėl pateikiame aiškesnį vaizdą rodančius vyriško balso matavimus. Atskirai verta aptarti ir priešakinės bei užpakalinės artikuliacijos balsių kokybę.

⁴ Kad būtų aiškesnis vaizdas, koordinatų sistemos atskaitos tašku laikomas ne 0 ms, bet 100 ms.

3 lentelė. Balsių [aː] < *-aĩ- ir [aː] < *-ã- vyro balso formančių reikšmės⁵

Pvz.	F ₁ (Hz)	F ₂ (Hz)	F ₃ (Hz)	C·10 ³	T
gražtas	675	1326	2410	888	34
kraštas	685	1353	2320	889	61
šąla	675	1320	2564	888	3
kala	703	1340	2525	893	5

Kaip žinome, visi užpakalinės eilės balsiai yra žemo tembro, kurį lemia platus ir didelis burnos rezonatorius, susidaręs liežuviumi atsitraukus atgal. Tai rodo ir antroji formantė, esanti žemųjų dažnių srityje. Tačiau prigimtinio ilgumo [aː] tipo balsių F₂ yra dar šiek tiek žemesnė už pozicinio ilgumo balsių F₂. Vadinasi, istorinio ilgumo balsiai yra žemesnio tembro, kurį lemia didesnis liežuvio poslinkis atgal. Prigimtinio ilgumo balsiai turi ir truputį žemesnę pirmąją formantę, taigi jie šiek tiek aukštesnio pakilimo, atviresni. Žemesnės, nuo F₃ labiau nutolusios, pirmosios balsių [aː] < *-aĩ- formantės yra jų nosinumo požymis, todėl galima teigti, kad spektrinė analizė patvirtina spėjimą apie išlikusią tam tikrą šių balsių nazalizaciją. Skiriasi ir trečiųjų formančių reikšmės: istorinio ilgumo balsių ji yra gerokai aukštesnė.

2 pav. Balsių [aː] < *-aĩ- (----) ir [aː] < *-ã- (—) spektrai žodžiuose *gražtas* ir *kraštas*⁶

Pagal spektro sklaidą žemutinio pakilimo balsiai yra kompaktiškiausi, nes abi formantės ne per daugiausiai nutolusios nuo spektro vidurio (= 1000 Hz). Istorinio il-

⁵ Plg. moters balso *gražtas* F₁=728 Hz, F₂=1410 Hz; *kraštas* F₁=785 Hz, F₂=1498 Hz; *šąla* F₁=728 Hz, F₂=1369 Hz; *kala* F₁=785 Hz, F₂=1398 Hz.

⁶ Panašus būtų ir žodžių *šąla* – *kala* grafinis vaizdas.

gumo balsiai yra šiek tiek mažiau kompaktiški, bet žemesnio tono garsai (žr. 3 lent.). Bemoliškumo atžvilgiu šie balsiai neutralūs ($b \cdot 10^3 = 168$), nes lūpos artikuliacijoje nedalyvauja.

Formančių santykius matome ir grafike (žr. 2 pav.).

4.2. Balsiai [e] ir [æ] yra gana nepastovios artikuliacijos, todėl kinta ir jų akustinės savybės. Ypač nepastovus balsis [æ]: tarimo pradžioje F_1 ir F_2 yra baltio [e] formančių ribose, o pabaigoje šis garsas tampa labai panašus į [a] – atviras, didesnio kompaktiškumo, žemesnio tembro. Todėl šių balsių segmentinis spektras buvo matuojamas trijose vietose: garso pradžioje, viduryje ir pabaigoje. Skaičiavimus matome lentelėje.

4 lentelė⁷. Balsių [e] < *-eñ-/[e] < *-è- ir [æ] < *-æñ-/[æ] < *-è- vyro balso formančių reikšmės⁸

Pavyzdžiai	F_1 (Hz)	F_2 (Hz)	F_3 (Hz)	$C \cdot 10^3$	T
patręšęs	576	1930	2580	828	399
	605	1787	2529	842	320
	626	1621	2379	857	247
patrešęs	587	1775	2471	839	337
	615	1714	2414	849	269
	610	1605	2326	855	259
patręšus	613	1627	2451	853	246
	690	1412	2349	885	90
	677	1351	2353	887	59
patrešus	623	1555	2363	860	216
	627	1448	2297	869	163
	678	1377	2249	886	95

Matome, kad visų [e] tipo balsių formantinės charakteristikos kintamos. Pirmoji formantė beveik nuosekliai aukštėja, antroji – žemėja. Ypač tai matyti prieš kietąjį priebalsį (pozicijoje / — C).

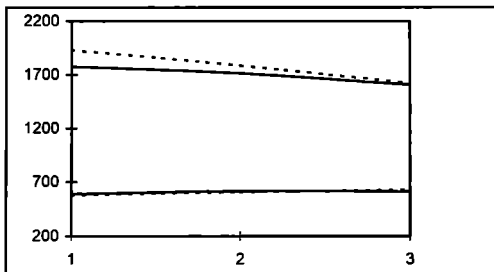
5.2.1. Lyginant žemutinius balsius pozicijoje / — C', matyti, kad istorinio ilgumo balsių F_2 visą tarimo laiką aukštesnė negu pozicinio ilgumo balsių – jie yra aukštesnio

⁷ Trys formančių skaitmenys rodo matavimus pradžioje, viduryje ir pabaigoje.

⁸ Moters balsas rodo tuos pačius formančių santykius.

tembro, priešakesnės artikuliacijos, įtemptesni (formantės labiau nutolusios nuo „neutraliojo“ balsio spektro). Pozicinio ilgumo balsis yra mažiau įtemptas, užpakalesnis, žemesnio tembro⁹. Pirmąją formantę tarimo pradžioje aukštesnę turi pozicinio ilgumo balsis, bet pabaigoje aukščiau šokteli prigimtinio ilgumo balsio F_1 ; pozicinio balsio ji šiek tiek nukrinta žemyn. Trečiąją formantę visą tarimo laiką gerokai aukštesnę turi istorinio ilgumo balsis – tai ypač paryškina santykinį F_2 žemumą.

Kintantis yra ir šių balsių kompaktiškumas. Tarimo pradžioje ir viduryje kompaktiškesnis yra pozicinio ilgumo balsis, o pabaigoje – prigimtinio ilgumo balsis. Labai nepastovūs šie balsiai tonalumo atžvilgiu, tačiau, kad ir kaip jie bekistų, išlieka istorinių ir padėtinių ilgųjų balsių skirtumai. Tarimo pradžioje ir viduryje daug aukštesnio tono yra istorinis balsis, pabaigoje šiek tiek didesnį tonalumo indeksą turi pozicinio ilgumo balsis.

3 p a v. Balsių $[e'] < *-eñ-$ (----) ir $[e'] < *-ž-$ (—) formančių trajektorijų kitimas pozicijoje /—C'.

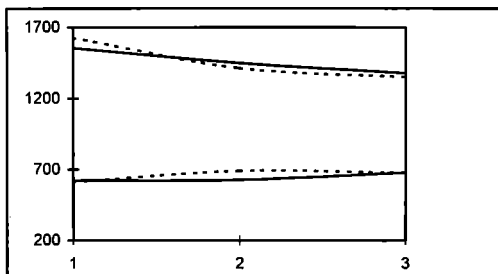
5.2.2. Lyginant šiuos žemutinius balsius pozicijoje /—C, matyti dar ryškesnis jų nepastovumas. Tarimo pradžioje pirmųjų formančių skirtumas yra nedidelis, šiek tiek aukštesnė padėtinio ilgumo balsio F_1 , tačiau toliau ji kyla labai nežymiai, o prigimtinio ilgumo balsio F_1 šokteli daug aukščiau. Segmento viduryje formantės skiriasi daugiau nei 60 Hz. Tačiau tarimo pabaigoje skirtumo visiškai nebelyka. F_2 tik pradžioje yra aukštesnė istorinio ilgumo balsio, kaip ir pozicijoje /—C'; vėliau formantės pereina į žemųjų dažnių sritį, garsai tampa žemo tembro, o formančių santykis beveik toks pat kaip [a] tipo balsių: aukštesnė yra padėtinio ilgumo balsio antroji formantė. Taigi segmento pabaigoje žemesnio tembro yra istorinio ilgumo balsis [æ]. Aukštesnę trečiąją formantę visą laiką turi istorinio ilgumo balsis.

Kompaktiškesnis pradžioje yra pozicinio ilgumo balsis, viduryje – prigimtinio ilgumo balsis, pabaigoje skirtumas neryškus. Tonalumo indeksas ypač ryškiai rodo tiek

⁹ Kiekybės atžvilgiu šie balsiai skiriasi labiausiai.

garsų dinamiškumą, tiek jų skirtumus (žr. 4 lentelę). Pradžioje vėl, kaip ir pozicijoje /—C', daug aukštesnio tono yra istorinio ilgumo balsis, o segmento viduryje ir pabaigoje aukštesnio tono yra pozicinio ilgumo balsis, panašiai kaip ir [a] tipo balsių atveju.

Bemoliškumo indeksas šiuo atveju irgi nerodo kokių nors skirtumų ($b.10^3=167$), nes lūpos šių balsių artikuliacijoje irgi nedalyvauja.

4 p a v. Balsių [æ] <*-æñ- (.....) ir [æ] <*-æ- (—) formančių trajektorijų kitimas pozicijoje /—C.

Atitinkamus santykius rodo ir formančių trajektorijų kitimo grafikai (žr. 3 ir 4 pav.).

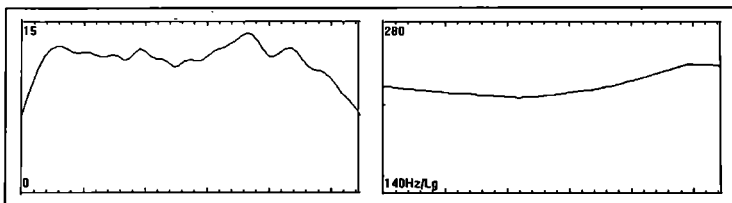
6. Prigimtinio ir pozicinio ilgumo žemutinių balsių skirtumus rodo ir pagrindinio tono bei intensyvumo grafikai (žr. 5–10 pav.). Grafikai braižyti kompiuterine kalbos garsų analizės programa WINCECIL22.

Matome, kad tiek priešakinės eilės, tiek užpakalinės eilės istorinio ir padėtinio ilgumo balsių pagrindinio tono kreivės skiriasi: visų istorinio ilgumo balsių kreivė yra kylančio pobūdžio, padėtinio – krintančio arba kylančio–krintančio. Šiek tiek aukščiau garso pabaigoje pakyla užpakalinės eilės balsių pagrindinio tono kreivė, taigi šių balsių pagrindinio tono diapazonas platesnis (žr. 5. pav.). Iš padėtinio ilgumo balsių žemiausiai garso pabaigoje nukrinta balsio [æ] kreivė – pagrindinio tono diapazonas plačiausias.

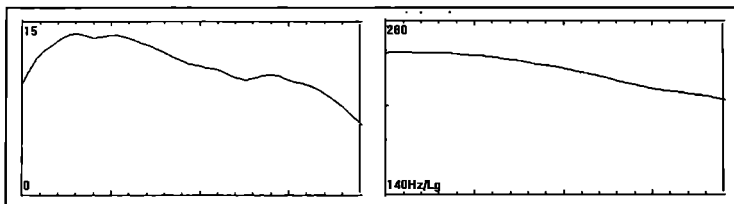
Istorinio ir padėtinio ilgumo balsiai skiriasi ir pagrindinio tono viršūnės padėtimi: istorinio ilgumo balsių ji yra arčiau garso pabaigos, padėtinio – arčiau garso pradžios.

Panašiai kinta ir šių balsių intensyvumas: beveik visų istorinių balsių intensyvumo kreivės šiek tiek kyla, padėtinųjų – krinta. Padėtinųjų balsių intensyvumo viršūnės iškyla anksčiau nei prigimtinių balsių intensyvumo viršūnės.

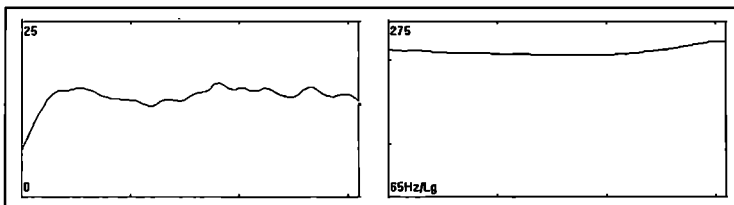
6.1. Eksperimentiniai žemutinių balsių kiekybės ir kokybės tyrimai Lukšių šnekoje rodo, kad tarp jų tikrai esama reikšmingų skirtumų. Balsių trukmės matavimai aiškiai patvirtina, kad Lukšių šnekoje prigimtinio ilgumo balsiai yra ilgesni už padėtinio ilgumo balsius santykiu 1:1.3. Tai rodo ir statistiniai duomenys.

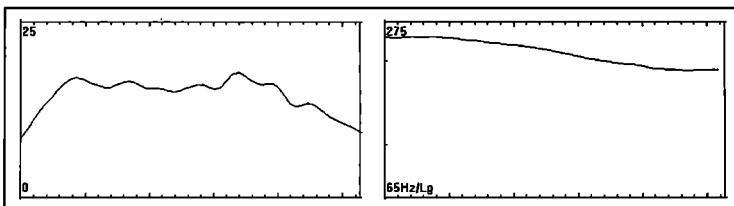
5 p a v. Balsio [a] < *-aĩ- intensyvumas (sutartiniais dB) ir pagrindinis tonas (Hz logaritmais) žodyje *gražtas*

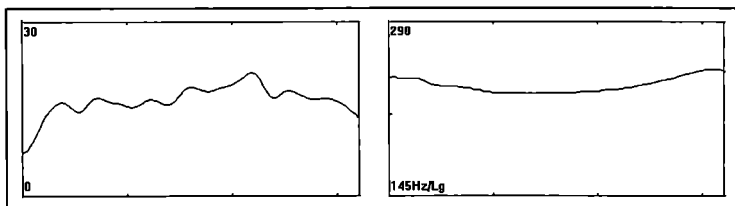
6 p a v. Balsio [a] < *-ã- intensyvumas ir pagrindinis tonas žodyje *kraštas*

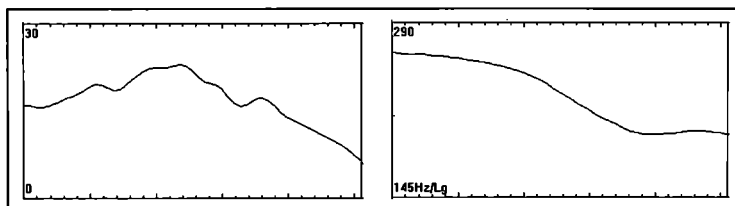
7 p a v. Balsio [e] < *-eĩ- intensyvumas ir pagrindinis tonas žodyje *patrėšęs*

8 p a v. Balsio [e] < *-e- intensyvumas ir pagrindinis tonas žodyje *patrėšęs*

9 p a v. Balsio [æ] <*-æñ- intensyvumas ir pagrindinis tonas žodyje *patrėšus*

10 p a v. Balsio [æ] <*-æ- intensyvumas ir pagrindinis tonas žodyje *patrėšus*

6.2. Tarp žemutinių istorinių ir pozicinių balsių esama ir kokybinių skirtumų. Užpakalinės eilės prigimtinio ilgumo balsiai yra žemesnio tembro, truputį mažiau kompaktiški, žemesnio tono už atitinkamus padėtinio ilgumo balsius. Žemesnės abi pirmosios jų formantės aiškiai rodo išlikusią nazalizaciją. Priešakinės eilės prigimtinio ilgumo balsiai yra aukštesnio tembro, kompaktiškesni, aukštesnio tono už pozicinius balsius, o kadangi jie yra kintamos artikuliacijos (ypač balsis [æ]), tai tarimo pa-baigoje jų skirtumas labai panašus kaip [a] tipo balsių.

6.3. Žemutinių prigimtinio ilgumo ir pozicinio ilgumo balsių skirtumus rodo ir intensyvumo bei pagrindinio tono kreivės: prigimtinių balsių jos šiek tiek kyla, pozicinių – krinta.

6.4. Šios išvados leidžia patikimai teigti, kad Lukšių šnekoje tikrai egzistuoja dveji netrumpieji žemutiniai balsiai, o kadangi kirčiuotoje pozicijoje kontrastuoja trijų ilgumų balsiai, plg.: *rã-stų* „rãsto“ – *rã-stų* „rasto“ ir *rã-stu* „rãstų“ – *rã-stu* „rastų“, tai galima daryti išvadą, kad Lukšių šnekoje žemutinio pakilimo balsinės fonemos yra trijų ilgumų¹⁰.

¹⁰ Baigdama norėčiau už pastabas padėkoti prof. A. Girdeniui.

FEATURES OF LOWER VOWELS IN THE LUKŠIAI DIALECT

Summary

The article examines some of the vocalism features of the Lukšiai subdialect. Lukšiai subdialect is attributed to the southern West-Aukštaitian dialect. The quantity, quality, pitch and intensity of the lower non-short vowels were subjected to experimental analysis.

The vowels of different origin were found to have quantitative and qualitative differences. Positional and historical vowel continuance relation is 1 : 1.3 respectively. Qualitative vowels of the [a] type have lower F₁ and F₂, which may be a survival of their nasalization. The historical and positional vowel quality of [e] type differs, too.

The curves of pitch and intensity confirm the differences: the curves of historical long vowels slightly rise, while the curves of positional vowels are falling.

LITERATŪRA

- Baranovskij*, 1898 – Барановский А. Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарь. Санктпетербургъ: Типогр. Имп. Акад. наук.
- Girdenis A.*, 1971, [Rec. kn.:] Lietuvių kalbos tarmės: (Chrestomatija). – Baltistica, t. 7 (2), 201–209.
- Girdenis A.*, 1981, Fonologija. Vilnius: Mokslas.
- Girdenis A.*, 1995, Teoriniai fonologijos pagrindai. Vilnius: Petro ofsetas.
- Jaunius K.*, 1970, Kauniškių tarmė. – Drotvinas V., Grinaveckis V., Kalbininkas Kazimieras Jaunius. Vilnius: Mintis, 81–84.
- LKG 1* – Lietuvių kalbos gramatika, t.1: Fonetika ir morfologija / Ats. red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis, 1965.
- Kazlauskienė A.*, 1996, Dvejopa žemutinių balsių kiekybė Iglaukos šnekoje. – Kalbotyra, t.45 (1); 128–130.
- Mažiulienė I.*, 1996, Centrinės šiaurės žemaičių tarmės prozodija. – Kalbotyra, t. 45 (1), 30–115.
- Mikalauskaitė E.*, 1975, Lietuvių kalbos fonetikos darbai. Vilnius: Mokslas.
- Pakerys A.*, 1986, Lietuvių bendrinės kalbos fonetika. Vilnius: Mokslas.
- Pakerys A.*, 1985, Lietuvių bendrinės lietuvių kalbos fonetika. Vilnius: Žara.
- Piotrovskij*, 1960 – Пиотровский Р. Г. Еще раз о дифференциальных признаках фонем. – *Вопр. языкознания*, №6, 24–38.
- Simanavičienė B.*, 1993, Dvejopa [ā, ē] < *ā-, *ē- priegaidė veliuoneičių šnekoje. – Kalbotyra, t. 42 (1), 46–53.
- Vaitkevičiūtė V.*, 1960, Lietuvių kalbos balsių ir dvibalsių ilgumas, arba kiekybė. – LKK 3 207–217.
- Vaitkevičiūtė V.*, 1961, Lietuvių literatūrinės kalbos balsinės ir dvibalsinės fonemos. – LKK 4 19–47.
- Zinkevičius Z.*, 1966, Lietuvių dialektologija. Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius Z.*, 1980, Lietuvių kalbos istorinė gramatika. Vilnius: Mokslas, t.1.
- Zinkevičius Z.*, 1994, Lietuvių kalbos dialektologija. Vilnius: Mokslo ir encikl. leidykla.

Vilniaus pedagoginis universitetas
Lietuvių kalbotyros katedra

[teikta
1998 m. kovo mėn.